

ÇEVRE ALANINDAKİ FAALİYETLERDE YAKLAŞIM DEĞİŞİMİ: İDARE İLE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ORTAK ÇALIŞMASI

Yrd. Doç. Dr. Fatih KIRIŞIK
Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F.
Kamu Yönetimi Bölümü
fatihkirisik@gmail.com

ÖZET

Dünya ülkeleri sanayi devrimi ile birlikte hızlı bir kalkınma sürecine girmiştir. Bu kalkınma dünya üzerindeki kit ve yenilenemez kaynakların zarar görmesine neden olmuştur. Kaynakların zarar görmesi kalkınma şeklinin de sorgulanmasına yol açmıştır. Sivil toplum kuruluşlarının katkısıyla yapılan sorgulama sonucunda kalkınmanın çevreyi koruyarak gerçekleşmesi gerektiği belirlenmiştir. Çevre konusunda sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları karşısında idari kuruluşların çevre konusundaki yaklaşımları da değişime uğramıştır. Önceleri sivil toplum kuruluşları karşısında faaliyetlerini savunma pozisyonunda olan idare, zamanla sivil toplum kuruluşlarını da dikkate almaya başlamıştır. Ancak bu dikkate alma tavrının da değişime uğradığı artık Türkiye örneğinde belirli düzeyde idare ile sivil toplum kuruluşlarının çevre konusunda işbirliği yapma aşamasına geçtiği ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Çevre, İdare, Sivil Toplum Kuruluşu, Sürdürülebilir Kalkınma.

CHANGES IN THE APPROACH TO ENVIRONMENTAL ACTIVITIES: ADMINISTRATIVE CO-OPERATION WITH THE NON-GOVERNMENTAL ORGANISATIONS

ABSTRACT

World countries have entered a rapid development process with the industrial revolution. This development has led scarce and non-renewable resources in the world to be damaged. Development while preserving the environment as a result of the contribution of civil society organizations in the realization of the inquiry should be determined. Executive agencies, non-governmental organizations on environmental issues environmental approaches towards work has changed. Initially, the activities of non-governmental organizations defensive position in the face of the administration, the time has begun to take into account non-governmental organizations. However, this was changed to take into account the attitude is no longer in the case of Turkey, a certain level of environmental non-governmental organizations to co-operate with the administration have traversed the stage.

Keywords: Environment, Administration, NGO, Sustainable Development.

1.Giriş

Sanayi devriminden sonra, çevrenin zarar görmesi sonucunda çevre lehine mücadele ve faaliyetler ortaya çıkmıştır. Çevreye en çok zarar verenlerin ekonomik güçler veya kamu kuruluşları olduğu bilinmektedir. Durumun böyle olması çevrenin korunmasının sadece bireysel çabalarla gerçekleşmeyeceğini göstermektedir. Bu nedenle bu konuda duyarlı insanların bir araya gelmesi ile oluşturulan sivil toplum kuruluşları yürüyüş ve gösteriler düzenlemişler ve böylelikle dünya ölçeğinde bir kamuoyu oluşturulması amaçlanmıştır. Sivil toplum kuruluşlarının bu faaliyetleri ve çarpık sanayileşme, düzensiz kentleşme, plansız kalkınma nedeniyle ortaya çıkan çevre sorunları sonucunda çevre konusu dünya gündemine girmiştir (Kaboğlu, 1996:25-26).

Çevrenin korunması konusunda önemli bir adım sivil toplum kuruluşlarının önemli katkılarıyla kalkınma düşüncesinin dünyada sorgulanmaya başlanmasıdır. Bu sorgulama sonucunda, kalkınma yaklaşımından sürdürülebilir kalkınma yaklaşımına geçilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı çevrenin korunarak kalkınmanın gerçekleştirilmesini hedeflemektedir.

Sivil toplum kuruluşları devletlerin çevreye zarar veren faaliyetlerine karşı düşünsel ve eylemsel olarak mücadele etmektedirler. Bu mücadele devlet yöneticilerini ikna etmek, çevreye zarar veren faaliyetleri engelleme şeklinde ya da idari kuruluşların karar verme süreçlerine katılma gibi yollarla gerçekleşmektedir.

Çevre ve kalkınma konusunda sivil toplum kuruluşları başlangıçta idari kuruluşların veya özel işletmelerin çevreye zarar verici nitelikteki faaliyetlerini engellemeye çalışmaktaydı. Sivil toplum kuruluşlarının mücadelelerinden sonra, idare artık sivil toplum kuruluşlarını dikkate almaya başladı. Ancak zamanla çevrenin korunması konusunda hukuki gelişmeler yaşandı. 1970'ten sonra hemen her ülkede anayasal ve yasal düzeyde düzenlemeler yapıldı (Topçuoğlu, 1998:99). Anayasal düzeyde çevreyi korumak devlete bir ödev olarak yüklendi. Anayasal düzeyde yaşanan bu gelişmelerin ardından devlete yüklenen bu ödevin nasıl gerçekleştirileceği yasalar tarafından düzenlendi. Yasalar ile devletin çevre konusunda koruyucu, geliştirici, denetleyici, düzenleyici, planlayıcı rolü belirlenmiştir. Ancak devletin bu görevlerini gereği gibi yerine getirebilmesi için devlete karşı sivil toplum ya da sivil topluma karşı devlet yaklaşımlarının terkedilerek, devlet-sivil toplum ortak işbirliği projelerinin hayata geçirilmesi gerekmektedir (Tosun, 2001:240). Bu bağlamda, son yıllarda yapılan hukuki değişikliklerle idari kuruluşların çevre alanındaki pek çok faaliyeti yürütürken sivil toplum kuruluşları ile birlikte çalışmalarını esası kabul edilmiştir.

Çalışmada çevreye verilen zararlardan dolayı kalkınma kavramı konusunda sivil toplum kuruluşlarının çabalarıyla yapılan sorgulama ve kalkınma kavramının değişimi ele alınacaktır. Türkiye'de çevre alanındaki faaliyetlerde idare ile sivil toplum kuruluşlarının birbirinden ayrı çalışmalar yaptıkları dönemlerden, 2004 yılından itibaren yapılan hukuki değişiklikler sonucunda idare ile sivil toplum kuruluşlarının ortak çalışmalar yürüttükleri yeni bir aşamaya geçildiği düşünülmektedir. Bu ortak çalışmaların hukuki altyapısı incelenerek yorumlanacaktır. Çalışmada genel olarak çevre alanında dünyada yaşanan gelişme ve değişimler, sivil toplum kuruluşlarının yürüttükleri çalışmalar ve Türkiye'de idare ile sivil toplum kuruluşlarının çevre alanındaki ortak çalışma alanları incelenecektir.

2. Çevre Sorunları Nedeniyle Kalkınma Düşüncesinin Değişiminde Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkisi

Sanayi devriminden sonra çevre sorunları insanlığın gündemine yavaş yavaş girmiştir. İnsan faaliyetleri ile çevreye verilen zararlar başlangıçta doğanın kendini yenileyebilme özelliği nedeniyle pek fark edilememiştir. Zamanla çevreye verilen zarar doğanın kendini yenileyebilme özelliğinin üzerine çıkmıştır (Keleş & Hamamcı, 2002:21; Bozkurt, 2012:1). 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çevre sorunları insanlığı tehdit eden sorunlardan biri haline gelmiştir. Çevre sorunları genelde sanayi devriminin sonucunda hissedilir hale gelmiş ve sürekli artarak büyük boyutlara ulaşmıştır (Görmez, 2003:12).

İktisadi faaliyetler nedeniyle çevreye verilen zarar karşısında devlet yöneticileri, doğal sorunlara karşı gereken ciddiyeti göstermemişler ve doğayı neredeyse yok etme pahasına kalkınma ve büyümeye devam etmişlerdir. Devlet yöneticilerinin bu kayıtsızlığı karşısında sivil toplum kuruluşları iktisadi ilkeleri sürekli sorgulamışlar ve kalkınma düşüncesini değiştirmeye çalışmışlardır. Bu çabalar ve eylemler dünya kamuoyunun da gündeminden çevre sorunlarının çıkmamasını sağlamıştır. Bunun sonucunda iktisadi büyüme ve kalkınma düşüncelerinin çevreye uygun yeni bir yaklaşımla ele alınması söz konusu olmuştur (Clark, 1996:36).

Çevrenin zarar görmesi ile kalkınmanın sürdürülebilirliği konusunda yapılan tartışmalar düşünürleri, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kalkınma örgütlerini çeşitli toplantı ve konferanslarla bir araya getirmiştir. Bu toplantılarda kaynaklar sorunu, çevre sorunu ve kalkınma sorunu gündemin üst sırasını oluşturmuştur. Yapılan tartışmalar sonucunda bu üç sorunun birbiriyle bağlantılı olduğu ve çözümlerinin birlikte düşünülmesi gerektiği ve sonuç olarak kalkınmanın sürdürülebilir olması üzerinde anlaşmaya varılmıştır (Aydın, 1996:74).

Sivil toplum kuruluşlarının günümüzde kalkınma yaklaşımları ve kalkınma tartışmaları üzerindeki olumlu etki ve katkıları geniş bir kesim tarafından benimsenmektedir. Bugün kalkınma politikalarında ve stratejilerinde halkın kalkınma sürecinin odağında yer alması, katılımcılığın öneminin vurgulanması ve çevrenin korunması konularında sivil toplum kuruluşlarının önemli etkileri olmaktadır. Sivil toplum kuruluşları sadece buldukları ülke sınırları içinde değil, uluslararası iktisadi ve siyasal ilişkilerde etkin bir rol oynamakta, bunun yanında doğal kaynakların korunması, canlı çeşitliliğinin korunması, çevreye uygun teknoloji seçimi küresel sorunlara dikkat çekmekte ve çözüm önermekte öncülük etmektedir (Saltık, 1995:25).

Az gelişmiş ülkelerin kalkınmasına iktisadi destek vermekten sorumlu olan Dünya Bankası 1978 yılında yayınladığı kalkınma raporunda iktisadi büyümenin hızlandırılması için tasarruf ve yatırımların artırılmasının gerekli olduğunu ifade etmekteydi. Dünya Bankası bu yıllarda kaynak kıtlığı ve çevre sorunları konusunda bir tehlike sezinlememekteydi. Oysa ki, kalkınma düşüncesine karşı eleştirel bakışa sahip olan bazı batılı aydınlar, artan nüfus, gelir ve tüketim karşısında doğal kaynakların nereye kadar gideceğini düşünmeye ve büyümeyi sorgulamaya daha önceden başlamışlardı. Bunların en ünlü olanı, Nisan 1968'de Roma'da toplanan otuz aydının başlattığı insanlığın geleceğine ilişkin çalışmadır. Sürdürülebilirlik kavramı, Roma Kulübü Raporu olarak da bilinen İktisadi Büyümenin Sınırları Raporunda bugünkü

haliyle görülmektedir. Ancak 1992 yılına gelindiğinde Dünya Bankası çevre sorunlarını farketmiş görünmektedir. Öyle ki, Dünya Bankası tarafından 1992 yılında yayınlanan Kalkınma Raporu'nda, kalkınma ve çevre konusu işlenmiş ve resmi ideoloji, diğer kuruluşlarla birlikte sürdürülebilirlik üzerine inşa edilmiştir (Pala, 1998:138-139).

İktisadi gelişmesini tamamlayan gelişmiş ülkeler, bu gelişmelerinin kendilerine maliyetinin çok yüksek olduğunu ifade ederek gelişmekte olan ülkelere kalkınmalarını gerçekleştirirken çevreyi korumalarını tavsiye etmektedirler. Birleşmiş Milletler'in 1983 yılındaki toplantısında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu kurulmuş ve bu kuruluş 1987 yılında Ortak Geleceğimiz adlı bir rapor yayınlamıştır. Bu raporda bugünkü neslin ihtiyaçlarını karşılarken gelecek kuşakların ihtiyaçlarını tehlikeye atmamaları esasına dayalı bir kalkınma üzerinde durulmuştur. Kısaca sürdürülebilir kalkınma olarak ifade edilen bu görüşün temelinde gelecek nesillere yaşayabilecekleri bir çevre bırakmak bulunmaktadır (Dinler, 1997:271-272; Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, 1991:67).

Sivil toplum kuruluşları hem kendi ülkelerindeki devlet yönetimi üzerinde, hem de uluslararası düzeyde rol oynayan, yatırım ve kalkınmayı teşvik eden kuruluşlar üzerinde de etkilidir. IMF ve Dünya Bankası gibi milletlerarası kalkınma kuruluşlarının yatırımları sonucu en büyük çevre tahribatının olduğunun anlaşılmasından sonra sivil toplum kuruluşları bu konuda bu kalkınma kuruluşlarına baskı yapmışlar ve bu konuya daha hassas eğilmelerini sağlamışlardır (Turgut, 1996:106; Dinçer, 1996:72-73). Sivil toplum kuruluşlarının bu çalışmaları sonucunda Dünya Bankası Washington'daki merkezinde çok sayıda çevre uzmanı istihdam etmeye başlamıştır (Dinçer, 1996:72-73).

Varna şehrinde 1998 yılının eylül ayında Karadeniz Havzasından 6 ülkeden 18 sivil toplum kuruluşunun katılımıyla yapılan toplantıda Karadeniz Sivil Toplum Kuruluşları Ağı kurulması kararlaştırılmıştır. Bu ağ çatısı altında birleştirdiği kuruluşların işbirliğine, aynı zamanda Karadeniz'in kurtarılmasına ve istikrarlı bir şekilde gelişmesine yardımcı olacaktır. Ağ 01.04.1999 tarihinden itibaren çalışmaktadır. Karadeniz Sivil Toplum Kuruluşları Ağı'nın temel görevleri arasında Karadeniz'in korunması, rehabilitasyonu ve bölgenin sürdürülebilir kalkınması gibi alanlarda faaliyetler bulunmaktadır (Karseladze & Aprasidze, 2000:30).

Çevre Koruma ve Ambalaj Atıkları Değerlendirme Vakfı da çevre konusunda yaptığı faaliyetlerle kalkınma düşüncesinin değişmesinde etkili olan kuruluşlardan biridir. Bu bağlamda Çevre Koruma ve Ambalaj Atıkları Değerlendirme Vakfı, kısa adıyla ÇEVKO, ambalaj atığı olarak çevreye zarar veren atıkların yeniden değerlendirilmesini sağlamakta, böylelikle çevre koruma alanında yarar sağlamış olmaktadır.

Türkiye'de de 2872 sayılı Çevre Kanununda 2006 yılında yapılan değişikliklerle kalkınma düşüncesinde yaşanan değişim benimsenmiştir. 2006 yılı değişikliği ile Çevre Kanunu m.1'de kanunun amacı, "bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamak" olarak belirlenmiştir. Çevre Kanununda 2006 yılında yapılan değişiklikle m.2 yeniden düzenlenmiştir. Çevre Kanunu m.2'de sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma kavramları tanımlanmıştır. Buna göre sürdürülebilir çevre; gelecek kuşakların ihtiyaç duyacağı kaynakların varlığını ve kalitesini tehlikeye

atmadan, hem bugünün hem de gelecek kuşakların çevresini oluşturan tüm çevresel değerlerin her alanda (sosyal, ekonomik, fizikî vb.) ıslahı, korunması ve geliştirilmesi süreci olarak tanımlanmıştır. Sürdürülebilir kalkınma ise; bugünkü ve gelecek kuşakların, sağlıklı bir çevrede yaşamasını güvence altına alan çevresel, ekonomik ve sosyal hedefler arasında denge kurulması esasına dayalı kalkınma ve gelişme olarak açıklanmıştır. Çevre Kanunu bu maddelerde de görüldüğü üzere sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir çevre yaklaşımlarını benimsemiş görünmektedir.

3. Türkiye’de İdare ile Sivil Toplum Kuruluşlarının Çevre Alanındaki Ortak Çalışmaları

İdareler belirli hizmetlerin sağlanmasını gönüllü kişi ve kuruluşlar aracılığıyla gerçekleştirebilirler. Vatandaşların bilgi, deneyim ve becerisinin harekete geçirilmesi, sivil toplum kuruluşlarının desteğinin sağlanması çok önemli yararlar sağlamaktadır. Bu kapsamda idari kuruluşlarla çeşitli meslek kuruluşları sendikalar, kooperatif birlikleri, dernekler ve diğer sivil toplum kuruluşlarıyla çeşitli alanlarda işbirliği ile ortak çalışmalar yürütülebilir. Özellikle Türkiye’de, sivil toplum kuruluşları arasında vakıfların önemli bir yeri vardır. Vakıflar, kent hizmetlerinin sivil toplum kuruluşlarının katkılarıyla sağlanması konusunda geçmişten bugüne çok önemli bir rol oynamışlardır. Daha önceki on yıllarda geleneksel olarak itfaiye, ilk yardım, huzurevleri, okullar ve kütüphaneler gibi alanlarla sınırlı kalan gönüllü hizmetler, günümüzde çevre koruma ve çevresel etki değerlendirmesi çalışmaları, bilgisayar yazılım programlarının hazırlanması, büyük çaplı kamu projelerinde danışmanlık gibi alanlara yayılmış bulunmaktadır (Zengin, 1999:113).

Doğal kaynakların ve insan kaynaklarının geliştirilmesi için katılımla birlikte örgütlü yaklaşım içinde, programlı bir şekilde eğitim, araştırma, uygulama faaliyetleri önem arz etmektedir. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşları, devletin çeşitli konulardaki hizmetlerine katkı sağlayabilecekler, idari kuruluşların yükünü azaltabileceklerdir (Nazlıoğlu, 1994:31). Sivil toplum kuruluşlarının özellikle çevre alanındaki ihtiyaçları karşılayabilmesi için idare ile işbirliği içerisinde hareket etmesi önemlidir. Ancak idarenin de çevre alanındaki faaliyetlerinde başarılı olabilmesi, uygulanabilir çözümler üretebilmesi için sivil toplum kuruluşları ve özel sektörle birlikte çalışması gereklidir (Yavaş & Palabıyık, 2006:12-13).

Sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri sonucunda dünyada birçok ülkede ve Türkiye’de çevre ile ilgili konularda sivil toplum kuruluşlarının aktif katılımını öngören hukuki altyapı oluşturulmuştur. Aşağıda bu hukuki altyapı çevre alanı ile dolaylı ve doğrudan ilgili olan düzenlemeler kapsamında incelenmektedir.

29.01.2004 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan 5072 sayılı Dernek ve Vakıfların Kamu Kurum ve Kuruluşları İle İlişkilerine Dair Kanun sivil toplum kuruluşlarının idari kuruluşlar ile ilişkilerini düzenlemektedir. Eğer bu Kanunun kapsamı ve uygulaması bütün sivil toplum kuruluşlarını kapsayacak şekilde genişletilirse, sivil toplum kuruluşlarının idari kuruluşlar ile ilişkilerine ciddi bir engel olacağı düşünülmektedir (Bullain & Bikmen, 2006:16-17).

23.11.2004 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan 5253 sayılı Dernekler Kanunu m.10 ikinci fıkrada, 5072 sayılı Kanun hükümleri saklı kalmak üzere, derneklerin idari kuruluşlarla görev alanlarına giren konularda ortak projeler yürütebilecekleri ve bu

projelerde idari kuruluşların proje maliyetlerinin en fazla yüzde ellisi oranında aynı veya nakdi katkı sağlayabilecekleri belirtilmiştir. Dernekler Kanunu ile çevre alanında faaliyet gösteren dernekler ile idarenin çevre alanında ortak projeler yapabilmelerinin hukuki dayanağı düzenlenmiştir.

23.07.2004 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu m.24/n’de büyükşehir belediyesi giderleri arasında, kamu yararı görülen konularda yurt içi ve yurt dışı kamu sektörü, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte yapılan ortak hizmetler ve diğer proje giderleri yer almaktaydı. Ancak bu hüküm Anayasa Mahkemesinin 25.01.2007 karar tarihli ve E. 2004/79, K. 2007/6 sayılı Kararı ile iptal edilmiştir. Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilen bu hüküm yerine yeni bir düzenleme yapılmamıştır. Ancak, 5216 sayılı Kanun m.28’de Belediye Kanunu ve diğer ilgili Kanunların bu kanuna aykırı olmayan hükümleri ilgisine göre büyükşehir, büyükşehir ilçe ve ilk kademe belediyeleri hakkında da uygulanır, hükmü bulunmaktadır. Bu hükümle aşağıda incelenen 5393 sayılı Belediye Kanununun ilgili hükümlerinin büyükşehir belediyeleri için de uygulanabilmesi mümkündür.

13.07.2005 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan 5393 sayılı Belediye Kanunu m.60/m’de, yurt içi ve yurt dışı kamu ve özel kesim ile sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte yapılan ortak hizmetler ve proje giderlerine belediye giderleri arasında yer verildiği görülmektedir. Belediye giderleri arasında, belediye ile sivil toplum kuruluşları arasında ortak hizmet ve ortak proje giderlerine yer verilmesi, belediyeler ile sivil toplum kuruluşlarının ortak çalışmalar yapabilmelerinin dayanağını oluşturmaktadır. 5393 sayılı Kanun m.75/c’de belediyelerin Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, kamu yararına çalışan dernekler, özürü dernek ve vakıfları, Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınmış vakıflar ve 507 sayılı Esnaf ve Küçük Sanatkârlar Kanunu kapsamına giren meslek odaları ile ortak hizmet projeleri gerçekleştirebileceği düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile belediyelerin ortak hizmet projeleri gerçekleştirebileceği sivil toplum kuruluşlarının sınırlandırıldığı görülmektedir.

04.03.2005 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanununun m43/l’de il özel idaresinin giderleri arasında, yurt içi ve yurt dışı kamu ve özel kesim ile sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte yapılan ortak hizmetler ve diğer proje giderlerine yer verilmiştir. Ayrıca 5302 sayılı Kanunu m.64/c’de il özel idaresinin kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, dernekler, vakıflar ve 507 sayılı Esnaf ve Küçük Sanatkârlar Kanunu kapsamına giren meslek odaları ile ortak hizmet projeleri gerçekleştirebileceği düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler ile il özel idaresinin sivil toplum kuruluşlarıyla çevre alanında ortak çalışmalar yapabilmesine olanak tanınmış olmaktadır.

Türkiye’de 2872 sayılı Çevre Kanunu m.3’te 2006 yılında değişiklik yapılarak çevrenin korunması, iyileştirilmesi ve kirliliğinin önlenmesine ilişkin genel ilkeler belirlenmiştir. Bu ilkelerle idare, meslek odaları, birlikler ve sivil toplum kuruluşları öncelikli olarak çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesi ile görevlendirilmişler ve bu konulardaki her türlü faaliyette; Bakanlık ve yerel yönetimlerin, gerekli hallerde meslek odaları, birlikler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapmaları esas kabul edilmiştir. Ayrıca çevre politikalarının oluşmasında Bakanlık ve yerel yönetimler; meslek odaları, birlikler, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşların çevre hakkını kullanacakları katılım

ortamını yaratmakla yükümlü kılınmışlardır. Bu kurallardan da anlaşılacağı üzere çevre alanındaki idari süreçlerde sivil toplum kuruluşlarının katılımı ve idareler ile sivil toplum kuruluşlarının çevre alanındaki faaliyetlerini işbirliği içinde yapmaları esas kabul edilmiştir. Bu gelişme sivil toplum kuruluşlarının idari karar verme süreçleri ve idari faaliyetlere doğrudan katılımının yasal altyapısını oluşturmaktadır.

1991 yılında yürürlükten kaldırılan Yüksek Çevre Kurulu, Çevre Kanununda 2006 yılında 5491 Sayılı Kanunla yapılan düzenleme ile yeniden oluşturulmuştur. Yüksek Çevre Kurulu yeniden oluşturulurken idare ile sivil toplum kuruluşlarının belirli ölçüde ortak çalışma yapmaları kabul edilmiştir. Buna göre, Yüksek Çevre Kurulunun çalışmaları ile ilgili konularda ön hazırlık ve değerlendirme yapmak üzere Bakanlık müsteşarları ve idari yetkililerin katıldığı toplantılara gündeme göre ilgili kamu kurumu niteliğindeki kuruluşların birlik temsilcileri, meslek kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, yerel yönetim temsilcileri, üniversite temsilcileri ve bilimsel kuruluşların temsilcileri davet edilir. Bu düzenleme ile çevre alanında kararlar alan önemli bir Kurulun çalışmalarını etkileme ve yönlendirme olanağı sivil toplum kuruluşlarına tanınmış olmaktadır.

Çevre Kanunu m.9 ile çevrenin korunması idareye bir görev olarak verilmiş, idarenin bu görevini yaparken biyolojik çeşitliliği koruma ve kullanım esaslarını, yerel yönetimlerin, üniversitelerin, sivil toplum kuruluşlarının ve ilgili diğer kuruluşların görüşlerini alarak belirlemesi esas kabul edilmiştir. Bu hükümle idarenin biyolojik çeşitliliği koruma ve kullanım esaslarının belirlenmesinde sivil toplum kuruluşlarının katılımı kabul edilmiş olmaktadır.

Çevresel etki değerlendirmesi, gerçekleştirilmesi planlanan projelerin çevreye olabilecek olumlu ve olumsuz etkilerinin belirlenmesinde, olumsuz yöndeki etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin, seçilen yer ile teknoloji alternatiflerinin belirlenerek değerlendirilmesinde ve projelerin uygulanmasının izlenmesi ve kontrolünde sürdürülecek çalışmaları ifade etmektedir. Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği m.8/7'de; çevresel etki değerlendirmesi konusunda yürütülen çalışmalarda Çevre ve Şehircilik Bakanlığının, gerekli gördüğü hallerde, projenin konusu, türü ve proje için belirlenen yerin özelliklerini de dikkate alarak, üniversiteler, enstitüler, araştırma ve uzman kuruluşları, meslek odaları, sendikalar, birlikler, sivil toplum kuruluşlarından temsilcileri de Kapsam Belirleme ve İnceleme Değerlendirme Komisyonu toplantılarına üye olarak çağırabileceği düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile çevresel etki değerlendirmesi konusunda yürütülen çalışmalarda sivil toplum kuruluşlarının komisyon toplantılarına üye olarak katılması, sivil toplum kuruluşlarının idare ile birlikte hem karar verme sürecinde hem de projelerin uygulamasının izlenmesi ve denetlenmesi konusunda yapılacak çalışmalarda işbirliği içinde çalışmayı gerektirmektedir. Ancak yapılan düzenlemede, sivil toplum kuruluşlarının komisyon toplantılarına üye olarak çağırabilmesinin Bakanlığın gerekli gördüğü hallerde ifadesi ile Bakanlığın takdir yetkisine tabi kılınması bir sorun olarak belirtilebilir. Çünkü Türk idari geleneğinde idarenin kendisine verilen yetkileri çoğu kez olduğundan daha geniş yorumlayıp, hukuka aykırı davranmaya eğilimi taşıdığı belirtilebilir (Ulusoy, 1993:135). Bu nedenle, bu konuda yapılacak düzenlemede sivil toplum kuruluşlarının çevresel etki değerlendirmesi çalışmalarına katılmasında idarenin takdir yetkisinin kaldırılması uygun olacaktır.

Ayrıca komisyon toplantılarına üye olarak katılacak sivil toplum kuruluşunun belirlenmesi önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevre alanında faaliyet gösteren pek çok sivil toplum kuruluşu arasından hangisi komisyon üyesi olacaktır? Sivil toplum kuruluşlarının idare faaliyetlerine, toplantılarına katılması ya da idare ile sivil toplum kuruluşlarının işbirliği içerisinde faaliyet yürütmeleri konusunda, idarenin takdir yetkisinin kaldırılması ve idare tarafından izlenecek usulün belirlenmesi önem taşımaktadır. Aksi takdirde, idarenin “gerekli gördüğü hallerde” kuralındaki takdir yetkisine dayanarak sivil toplum kuruluşlarının mevzuatta öngörülen katılımını gerekli görmemesi ya da idarenin dilediği sivil toplum kuruluşunu davet etmesi diğerlerini dışlaması önemli bir sorun olarak ortaya çıkabilir.

Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği m.8/4’de, çevresel etki değerlendirmesine tabi bir proje ile ilgili olarak başvuru yapıldığına dair Çevresel Etki Değerlendirmesi başvuru dosyasının bir nüshası bakanlık tarafından ilgili valiliğe gönderilir. Valilik, halka yörede proje ile ilgili olarak başvurunun yapıldığını, Çevresel Etki Değerlendirmesi sürecinin başladığını ve Çevresel Etki Değerlendirmesi süreci tamamlanana kadar projeye ilişkin görüş, soru ve önerilerinin değerlendirilmek üzere valiliğe veya bakanlığa verilebileceğini duyurur. Halk projeye ilişkin görüş, soru ve önerilerini valilik ya da bakanlığa ulaştırabilir. Çevresel etki değerlendirmesine tabi projelerde bir de halkın katılımı toplantısı yapılması zorunludur. Bu toplantı ile de halkın sürece aktif katılımı sağlanmaktadır. Kapsam Belirleme ve İnceleme Değerlendirme Komisyonu tarafından halkın katılımı toplantısındaki görüş ve öneriler de dikkate alınarak proje tanıtım genel formatında belirtilen ana başlıklar altında ele alınması gereken konuları tanımlayan özel format belirlenir.

Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği m.14/1 ve m.14/2’de 2011 yılında yapılan değişiklikle Komisyonun sonuçlandığı Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu halkın görüş ve önerilerini almak üzere İl Çevre ve Şehircilik Müdürlüğünde ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığında görüşe açılır. Bakanlıkça projeye ilgili karar verme sürecinde bu görüşler de dikkate alınır. Bakanlık halktan gelen görüşler ışığında rapor içeriğinde gerekli eksikliklerin tamamlanmasını, ek çalışmalar yapılmasını ya da İnceleme ve Değerlendirme Komisyonunun yeniden toplanmasını isteyebilir. Bakanlık, Komisyonun rapor hakkındaki çalışmaları ve halkın görüşlerini dikkate alarak beş işgünü içinde proje için "Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu" ya da "Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumsuz" kararı verir, bu kararı proje sahibine ve ilgili kurum ve kuruluşlara yazılı olarak bildirir. Valilik, alınan kararın içeriğini, karara esas gerekçeleri ile şartlarını ve halkın görüş ve önerilerinin nihai Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporuna yansıtıldığını uygun araçlarla halka duyurur.

Çevresel etki değerlendirmesine tabi projelerde projenin yapılacağı yöredeki halkın proje ile ilgili sürece katılımı öngörülmüştür. Tabi ki halkın katılımı denildiğinde yöredeki sivil toplum kuruluşlarının da bu süreçte etkin bir rol oynayacağı ifade edilebilir. Halkın ve sivil toplum kuruluşlarının projeye ilişkin soru, görüş ve önerilerini idareye iletmesi ve bunların idare tarafından değerlendirilmesi, Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu halkın görüş ve önerilerinin dikkate alınması, Çevresel Etki Değerlendirmesi olumlu ya da olumsuz kararının verilmesinde halkın görüşlerinin dikkate alınması ve halkın görüş ve önerilerinin nihai Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporuna yansıtıldığının halka duyurulmak zorunda olması kuralları halkın ve sivil

toplum kuruluşlarının karar verme sürecine katılımını öngörmektedir. Bu düzenlemede halkın ve sivil toplum kuruluşlarının sürece katılmaları ve görüş ve önerilerinin idare tarafından dikkate alınmak zorunda olması konusunda idareye bir takdir yetkisi verilmemiş olması önemli bir gelişmedir.

Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği ile yapılan düzenlemeler, henüz çevreye zarar veren bir etkinlik meydana gelmeden halkın ve sivil toplum kuruluşlarının çevreye zarar vermesi muhtemel bir projenin kabul ve uygulanma sürecine aktif katılımını öngörmektedir. Bu durum çevre konusunda koruyucu yaklaşımdan, önleyici yaklaşıma geçildiğinin önemli bir göstergesidir. Bu gelişme aynı zamanda idare ile sivil toplum kuruluşlarının çevre konusundaki karar ve uygulama sürecindeki ortak çalışma yürütmenin önemli bir örneğini göstermektedir.

04.07.2011 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanan 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname hükümlerinde sivil toplum kuruluşları ile idarenin işbirliği içerisinde çalışmasını öngören düzenlemeler bulunmaktadır. 644 sayılı KHK m.27/2’de Bakanlığın, görev alanına giren konularla ilgili olarak çalışmalarda bulunmak üzere diğer bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları, meslek odaları, sivil toplum kuruluşları, özel sektör temsilcileri ve konu ile ilgili uzmanların katılımı ile çalışma grupları oluşturabileceği düzenlenmiştir.

05.09.2012 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan Çevre ve Şehircilik Şûrası İle Çalışma Gruplarının Oluşumu ve Çalışma Usul Ve Esaslarına İlişkin Yönetmelikte sivil toplum kuruluşları ile idarenin işbirliği içerisinde çalışmasını düzenleyen hükümler bulunmaktadır. Bu Yönetmelikte Çevre ve Şehircilik Şûrası düzenlenmiştir. Bu Şûra, Bakan onayı ile kamu kurum ve kuruluşlarının, üniversitelerin, meslek odalarının, sivil toplum kuruluşlarının, özel sektör temsilcilerinin çevre ve şehircilik ile ilgili alanlarda çalışmaları ile tanınmış uzman ve yöneticilerinden oluşmaktadır. Şûra, Bakanlıkça değerlendirilmek üzere, Bakanlığın görev alanına giren konulara ilişkin olarak incelemeler yapmak, orta ve uzun vadeli stratejiler geliştirmek, uygulamadan kaynaklanan sorunları belirlemek ve buna ilişkin çözüm önerileri sunmak gibi çalışmaları yürütür.

Çevre ve Şehircilik Şûrası İle Çalışma Gruplarının Oluşumu ve Çalışma Usul Ve Esaslarına İlişkin Yönetmelikte sivil toplum kuruluşlarının da katıldığı çalışma grupları düzenlenmiştir. Çalışma grupları Çevre ve Şehircilik Bakanlığı görevlerine ilişkin konularda özel ihtisas gerektiren çalışmaları gerçekleştirmek üzere, Bakanlık ilgili hizmet biriminin teklifi ve Bakanın onayı ile geçici olarak oluşturulur. Çalışma gruplarında, görev alanına giren konularla ilgili olarak çalışmalarda bulunmak üzere Bakanlık ve diğer bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler, meslek odaları, sivil toplum kuruluşları, özel sektör temsilcileri ve konu ile ilgili uzmanlar görevlendirilebilir. Çalışma grupları yapılacak çalışmaların gerektirdiği ihtisas alanında araştırma ve inceleme yöntemlerini belirlemek, bu yöntemlere göre araştırma-geliştirme çalışmaları yapmak, özel ihtisas alanına ilişkin bilimsel yayınları izlemek, bu konularda çalışmalar yapan araştırmacı, bilim adamı ile kurum ve kuruluşları tespit etmek ve Bakanlığa sunmak ve çalışma konularına ilişkin konularda faaliyet raporları düzenlemek ve Bakanlığa sunmak, ilgili kişi, kurum ve kuruluşlarla gerekli koordinasyonu sağlamak olarak belirlenen görevler yürütmektedir.

Çevre ve Şehircilik Şûrası ve çalışma gruplarının çeşitli idare kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarından oluştuğu görülmektedir. Bu durum çevre konusunda yeniden örgütlenen Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile birlikte, idare ile sivil toplum kuruluşlarının çevre alanındaki çalışmaları planlama, düzenleme, yürütme, denetleme gibi çok geniş bir faaliyet alanında ortak olarak yürütmelerini öngörmektedir.

17.02.2005 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelikte sivil toplum kuruluşlarının kaynak suları ve içme sularını incelemek üzere oluşturulan kurula katılımı düzenlenmiştir. Kaynak suları ve içme sularını incelemek üzere her ilde Sağlık Müdürünün teklifi ve Valiliğin onayı ile oluşturulan inceleme kurulu İl sağlık müdürünün veya görevlendireceği müdür yardımcısının başkanlığında, gıda ve çevre kontrol şube müdürü, kimya mühendisi veya kimyager veya gıda mühendisi veya biyolog, jeoloji mühendisi veya hidro-jeoloji mühendisi, makine mühendisi, inşaat mühendisi, tıbbi teknolog veya sağlık memuru veya çevre sağlık teknisyeni, İlgili imar müdürlüğünü temsilen bir yetkiliden oluşur. Kurula konusunda uzman ilgili sivil toplum örgütü temsilcisi gözlemci olarak katılabilir.

17.05.2005 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan Sulak Alanların Korunması Yönetmeliğinde Ulusal Sulak Alan Komisyonu’na sivil toplum kuruluşlarının üye olarak katılımı düzenlenmiştir. 2010 yılında Ulusal Sulak Alan Komisyonunun oluşumuna ilişkin madde değiştirilerek yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre, Ulusal Sulak Alan Komisyonu, Bakanlık Müsteşarının veya Müsteşar Yardımcısının başkanlığında, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürü, Çevre Yönetimi Genel Müdürü, Devlet Su İşleri Genel Müdürü, Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanı, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Koruma ve Kontrol Genel Müdürü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü, yükseköğretim kurumlarının biyoloji ve ziraat bilim dallarından, aynı daldan olmamak şartıyla iki, sulak alanlar konusunda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarından iki olmak üzere toplam 11 kişiden oluşur. Komisyonda yer alacak yükseköğretim kurum ve sivil toplum kuruluş üyeleri Bakanlıkça belirlenir ve iki yılda bir yenilenir. Komisyonda oy çokluğu ile karar alınır. Komisyon Başkanı uygun gördüğü kamu kurum ve kuruluşları ile üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarının yetkili temsilcilerini, gündemle ilgili görüşlerini almak üzere gözlemci olarak Komisyon toplantısına davet edebilir. Komisyona gözlemci olarak davet edilecek temsilciler oylamaya katılamazlar. Komisyonun görevleri şunlardır: Ulusal Sulak Alan politika ve stratejilerini belirlemek, sözleşmenin taraflar konferansında alınan kararların ve önerilerin uygulanmasını sağlamak, sulak alanlarla ilgili sorunların çözümüne yönelik kararlar vermek ve uygulanmasını sağlamak, Ramsar Sözleşmesi kriterleri çerçevesinde ülkemizin Uluslararası Önemli Sahip Sulak Alanlarını belirlemek ve güncellemek, uzmanlarca tespit edilen sulak alan koruma bölgeleri ve Ramsar alanları hakkında Bakanlığa görüş vermek, sulak alan yönetim planlarının uygulanmasından doğan sorunların çözümü için kararlar vermek, sulak alanlara bağımlı nadir ve nesli tehlikede olan türlerin korunması ve geliştirilmesi için hazırlanan eylem planlarının uygulanmasından doğan sorunların çözümü için karar vermek, sulak alanların yurt içinde ve yurt dışında tanıtılmasına yönelik faaliyetleri desteklemek gibi görevler yürütmektedir.

Yerel Sulak Alan Komisyonunun oluşumuna ilişkin madde de 2010 yılında değiştirilerek yeniden düzenlenmiştir. Bütün illerde oluşturulan Yerel Sulak Alan Komisyonu, il valisi veya valinin görevlendireceği vali yardımcısı başkanlığında, Ulusal Sulak Alan Komisyonunun üyesi kurumların üst düzey idarecileri, İl Özel İdaresi Genel Sekreteri, sulak alanın bulunduğu ilçenin kaymakamı, belediye mücavir alanı içerisinde ise ilgili belediye başkanı, il ziraat odası başkanı varsa su ürünleri kooperatiflerinden bir, avcılık ve atıcılık derneklerinden bir, mahalli üniversitelerin ilgili bilim dallarından, aynı daldan olmamak şartıyla iki, sulak alanlar konusunda faaliyet gösteren mahalli sivil toplum kuruluşlarından bir temsilcinin katılımı ile oluşur.

Sulak alanlarla ilgili geniş bir görev alanında karar verme ve uygulama yetkisi olan çoğunluğu idari yetkililerden oluşan Ulusal Sulak Alan Komisyonu'na ve Yerel Sulak Alan Komisyonuna sivil toplum kuruluşları temsilcilerinin üye olarak katılması, idare ile sivil toplum kuruluşlarının ortak çalışmasının bir örneğini oluşturmaktadır. Ayrıca hem ulusal hem de yerel düzeyde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının kendi düzeylerinde oluşturulan komisyonlara katılımı, ulusal ve yerel düzeyde idare ile sivil toplum kuruluşlarının birlikte çalışmasını göstermektedir. Bu durum çevre konusunda yerel düzeyde işbirliği sağlaması açısından son derece önemlidir.

11.11.2008 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan Çevre Düzeni Planlarına Dair Yönetmelikte çevre düzeni planlarının yapılması sürecine sivil toplum kuruluşlarının katılımı düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre, çevre düzeni planı sınırları içinde kalan alanlarda; sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının gözetilmesi, ilgili kurum ve kuruluşların, meslek ve sivil toplum kuruluşlarının görüşlerinin alınarak, planlama sürecine katılımının sağlanması hüküm altına alınmıştır.

4. Sonuç

Sanayi Devriminden sonra çevrenin önemli ölçüde zarar görmesi sonucunda sivil toplum kuruluşları, çevre sorunlarını çeşitli faaliyetlerle dünya gündemine taşımışlardır. Sivil toplum kuruluşlarının çevre sorunlarına neden olan kalkınma düşüncesinin sorgulanmasına ve sürdürülebilir kalkınma olarak değişimine de önemli katkıları olmuştur.

Çevre alanındaki faaliyet ve karşılıklı tutumları nedeniyle idarenin sivil toplum kuruluşları ile ilişkisini üç döneme ayırabiliriz. Birinci dönemde, sivil toplum kuruluşları idari kuruluşların çevreye zarar veren faaliyetlerine karşı mücadele eden bir konumda yer almıştır. Bunun nedeni birinci dönemde, idari kuruluşlarının çevre sorunlarına karşı duyarsızlığıdır. Sivil toplum kuruluşlarının mücadeleleri sonucunda çevre sorunlarının dünya gündeminde yer alması, kalkınma düşüncesinin değişimi, iktisadi kavramların sorgulanması, idari kuruluşların sivil toplum kuruluşlarının tepkisi nedeniyle çevreye zarar verici nitelikteki bazı faaliyetlerini gerçekleştirememesi ya da yavaşlaması idari yaklaşımda değişikliğe neden olmuştur. Bu değişiklik ikinci döneme geçişi sağlamıştır. İkinci dönemde idari kuruluşlar, faaliyetlerini yürütme konusunda sivil toplum kuruluşlarının tepkilerini de hesaba katmaya, bu tepki ve eleştirileri aşacak bir yol bulmaya çalışmışlardır. Ancak ikinci dönemde, idarenin çevre konusunda bir duyarlılık geliştirdiği söylenemez. Sadece amaçlarına ulaşmak için engelleri aşabileceği bir formül aramaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının idari karar verme süreçlerine sınırlı ölçüde katılımı bu formüllerden biridir. Katılım oldukça sınırlı kalmakta, etkili

olamamaktadır. Çünkü katılım, doğrudan yönetim değildir (Turgut, 1996:110). Ancak, çevre sorunlarının şiddetini artırması, küresel bir nitelik kazanması, çevre sorunlarının sürekli dünya gündeminde yer alması ve halkın çevre konusundaki duyarlılığının büyük ölçüde artması nedeniyle idarenin çevre alanındaki yaklaşımının değiştiği üçüncü döneme girilmiştir. Üçüncü dönemde idare sivil toplum kuruluşları ile çevre alanında ortak çalışmalar yapmaya başlamıştır. Türkiye’de 2004 yılından itibaren yapılan yeni hukuki düzenlemeler ve değişiklikler ile birlikte üçüncü döneme belirli ölçüde girdiği düşünülmektedir. Türkiye’de yapılan yeni hukuki düzenlemeler ve hukuk kurallarında yapılan değişiklikler ile birlikte çevre alanında sivil toplum kuruluşlarının tek başına kamuoyunu harekete geçirme amaçlı faaliyetlerinden, idare ile sivil toplum kuruluşlarının çevre ile ilgili idari süreçlerin pek çok aşamasında komisyonlarda, kurullarda, şuralarda ortak çalışmalar yürütmesinin hukuki zemini oluşturulmuştur.

İdare ile sivil toplum kuruluşlarının çevre alanındaki ortak çalışmalarında iki önemli sorun alanı bulunduğu belirtilebilir. Bunlardan ilki, bazı düzenlemelerde sivil toplum kuruluşlarının sürece dahil olmaları idarenin takdir yetkisine bırakılmıştır. İdarenin takdir yetkisini isabetli şekilde kullanmadığı durumlarda bu bir sorun oluşturabilir. Özellikle katılımı dışlayan Türk idari geleneği düşünüldüğünde bu sorun daha anlamlı hale gelecektir. Bu sorunun çözümü için çevre alanında sivil toplum kuruluşlarının idari sürece dahil olmalarında, idarenin takdir yetkisinin kaldırılması gereklidir. İkinci sorun alanı olarak idare ile sivil toplum kuruluşlarının ortak faaliyetlerini düzenleyen kurullarda, sivil toplum kuruluşlarının nasıl belirleneceği gösterilmemiştir. İdare ile sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğinin somut anlamı, türü, şekilleri ve kısmen tutarlı bir yasal çerçevenin bulunmaması nedeniyle bu işbirliği belirsizliğini sürdürmektedir (Bullain & Bikmen, 2006:13-14). Çevre alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarından hangisinin sürece dahil edileceği konusunda karar vermek tamamen idarenin takdir yetkisine bırakılmış görünmektedir. Bu sorunun çözümüne ise, ilkinde göre daha zor görünmektedir. Ancak, çevre alanında idari sürece katılacak sivil toplum kuruluşlarının belirlenmesi konusunda faaliyet alanı, faaliyet sayısı ve yaygınlığı, üye sayısı, etkinliği, faaliyet yılı gibi kıstaslar belirlenerek buna göre bir değerlendirme yapılması yararlı olabilir.

Kaynakça

- Aydın, Z. (1996). Sürdürülebilir kalkınma ve çevre sorunu. *Türkiye Günlüğü*, 43.
- Bozkurt, Y. (2012). *Çevre sorunları ve politikaları*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Bullain, N., & Bikmen, F. (2006). Türkiye’de STK’lar ve kamu sektörü arasında işbirliğine ilişkin yasal çerçevenin değerlendirilmesi. Erişim Tarihi: 11.01.2013, www.tusev.org.tr/userfiles/image/SKIP-yasal%20evrenin%20degerlendirilmesi.pdf.
- Clark, J. (1996). *Kalkınmanın demokratikleşmesi*. (Çev. S. Ural). Ankara: Türkiye Çevre Vakfı.
- Dinçer, M. (1996). *Çevre gönüllü kuruluşları*. Ankara: Türkiye Çevre Vakfı.
- Dinler, Z. (1997). *İktisada giriş*. Bursa: Ekin Kitabevi.

- Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu Raporu. (1991). *Ortak geleceğimiz*. 3.Baskı. (Çev. B. Çorakçı). Ankara: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı.
- Görmez, K. (2003). *Çevre sorunları ve Türkiye*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kaboğlu, İ. (1996). *Çevre hakkı*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Karseladze, N., & Aprasidze, D. (2000). Karadeniz gönüllü kuruluşlar ağı. *Avrasya Çevre Konferansı Bildiriler Kitabı (19-21 Ekim 1999)*. Ankara: Türkiye Çevre Vakfı.
- Keleş, R., & Hamamcı, C. (2002). *Çevrebilim*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Nazlıoğlu, D. M. (1994). Gönüllü kuruluşların toplumdaki yeri. *Gönüllü Kuruluşlar Toplantısı 22 Şubat 1994*. Ankara: Türkiye Çevre Vakfı.
- Pala, C. (1998). Sanayileşme, enerji, nüfus ve çevre ilişkileri. *Nüfus, Çevre ve Kalkınma Konferansı Bildiriler Kitabı (13-14 Kasım 1997)*. Ankara: Türkiye Çevre Vakfı.
- Saltık, A. (1995). Çağdaş toplumlarda gönüllü kuruluşların sosyo-ekonomik temelleri. *Gönüllü Kuruluşlar Konferansı Bildiriler Kitabı (28-29 Mart 1995)*. Ankara: Türkiye Çevre Vakfı.
- Topçuoğlu, M. (1998). *Çevre hakkı ve yargı*. Ankara: Türkiye Çevre Vakfı.
- Tosun, G. (2001). Türkiye’de devlet-sivil toplum ilişkisi bağlamında demokrasinin pekişmesinin önündeki engellere ilişkin kuramsal ve pratik bir yaklaşım. *Ege Akademik Bakış*, 1, 224-243.
- Turgut, N. (1996). Çevre hukukunda çevreci örgütlere tanınan olanaklar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 45, 103-130.
- Ulusoy, A. D. (1993). Çevre kirlenmesinin oluşmasından sonraki aşamada medeni hukuk, ceza hukuku ve idare hukuku çözümlerine genel bir bakış. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 43, 125-143.
- Yavaş, H., & Palabıyık, H. (2006). Sivil toplum kuruluşlarının çevre koruma ve kullanma dengesi açısından rolü ve önemi. *3.Uluslararası STK’lar Kongresi*. Erişim Tarihi:10.01.2012, <http://members.comu.edu.tr/hpalabiyik/makale/b7.pdf>.
- Zengin, E. (1999). Yerel hizmetlere gönüllü katılım. *Türk İdare Dergisi*, 422, 111-132.

